

LAQABLARNING MORFOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nazarov Ziyoviddin Muhammadrasul o'g'li

Farg'ona Davlat Universiteti lingvistika(ingliz tili) yo'nalishi magistranti

nazarovziyoviddin@gmail.com

Abdullayev Ziyodbek Mansurovich

Farg'ona Davlat Universiteti nemis va fransuz tillari kafedrasida o'qituvchisi

PhD

nursuh@mail.ru

Abstrakt: *Maqolada o'zbek tilshunosligidagi laqablarning morfologik xususiyatlari yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *til, laqablar, so'z, morfologik, xususiyatlar.*

Laqablar ham o'zbek tilining lug'at sostavini tashkil qilgan boshqa so'zlar kabi so'z yasallishining umumiy qonun-qoidalariga bo'ysunadi. Professor A.G'ulomovning ta'kidlashicha, o'zbek tilida so'z yasallishining quyidagi usullari mavjud: grammatik, leksik-semantik, fonetik usullarda yasalladi. Ma'lumki, grammatik so'z yasallishi ikki xil bo'ladi. Affiksatsiya usuli, kompozitsiya usuli. Ko'pchilik laqablar asosan affiksatsiya usuli bilan yasalladi. Ma'lumki, bu usul ot yasallishining eng mahsuldor usulidir. Laqablarning ham affiksatsiya usuli bilan yasallanganlari ot turkumiga xos bo'ladi. Hozirgi o'zbek tilidagi **-chi** affiksi ot yasovchi affikslar orasida eng mahsuldor affiksidir. Bu affiks shaxs bildiruvchi otlar yasaydi.

1. Laqablarga **-chi** affiksi qo'shilib biror kasb bilan shug'ullanuvchi shaxs bildiruvchi ot yasaydi. Masalan: Bu kishi o'z shahrimdan, bir mahallalik, mendan bir-ikki yosh kattaroq Omonboy-Tursun *pichoqchining* o'g'li o'z o'rtog'im edi.

Qaymoq bozorining burilishida mahkamaning boshida Ilhom *samovarchining* kattakon choyxonasi bo'lib bunda grammafona chalinadi.

-*chi* affiksi laqablarga qo'shib asosan anglashilgan ish harakatni bajaruvchi, shu kasb bilan shug'ullanuvchi shaxs oti yasaydi.

Tug'unboy *tergovchi* shu yilning o'n ikkinchi kuni omonatini topshirdi degan gap tarqalganda rayon ahli yoqasini ushladi.

-*chi* affiksi bilan yasalgan laqablar Boburning «Boburnoma» asarida ham uchraydi.

Bir-ikki navbat kutib bularning tersanganini Muhib Ali *qo'rchi* xalifa bilan Mulla boboga aytur menga ham imo qildilar.

Xusrav ko'kaldosh va Ahmad *parvonachini* bir pora kishi bila o'ruq o'trusiga yuborildi.

Bu gaplar garchand hazil bo'lsa ham, ularda bir qadar jon bor. Ammo Tojivoy *nisholdachining* aytgan gapi ancha ibratli edi.

-Shoirlik bu nisholdaga o'xshaydi.

2. -*chi* affiksi kasb, hunar, mashg'ulotning konkret sohasi bilan shug'ullanuvchi laqablar yasaydi.

Pandigonlik Madumar *karnaychi* boshqalarga qaraganda berilib, terilib pishib chalyapti. Miskarnayning og'zini osmonga qaratganda zarbli ohang olisolislargacha borib yurakni zirqiratib yuboradi, pastga qaraganda oyoqlar ostidagi zamin titrab ketgandek bo'ladi.

Bu misoldagi *karnaychi* laqabi konkret soha bilan shug'ullanuvchi shaxs otini yasagan.

Otash - *dukchi* oltmishlarga yaqin burushiq yuzida ko'zlari teran joylashgan, yelkasi chiqiq, ko'rkam, oppoq soqolli qovjiroq bir chol.

Bu tekstdagi *dukchi* laqabi konkret soha bilan shug'ullanuvchi kishiga nisbatan ishlatilgan.

Sherqobil *podachiga* povestka kelgan kuni biz bolalar o'z o'rtog'imizday yaxshi ko'rgan Sherdon dev to'g'risida bo'lib o'tgan hangomaning guvohi bo'ldik.

Bu misoldagi *podachi* laqabi konkret soha bilan shug'ullanuvchi shaxs oti yasalgan.

Eshkakchi - qayiqda eshkak eshuvchi shaxs.

3. **-chi** affiksida yasalgan laqablar narsa-predmetni tutuvchi va sotuvchi kishilarga nisbatan ishlatiladi.

Joni *baliqchi* Mati *baliqchiga* ko'z qiri tushishi bilan tanidi.

Bu misolda **-chi** affiksida yasalgan laqab narsa-predmetni tutuvchi odamlarga nisbatan ishlatilgan.

G'ani qiyshiq qamatganini Nabi biladimi oqsoqol? –dedi Ashir *gulchi* og'zidagi nosini sholcha tagiga tuflarkan.

Bu tekstda narsa predmetni sotuvchi kishiga nisbatan ishlatilgan.

4. **-chi** affiksi laqablarga qo'shib asosdan anglashilgan hodisani, ish-xarakterini, qilish xarakteriga ega bo'lgan, shunday harakatni bajarish odati kuchli bo'lgan shaxs bildiruvchi ot yasaydi.

Boshqacha qilib aytsak, Obid *shikoyatchi*, chunki unga bermasang ham arz qilishga qo'ysang bo'ldi, Biron yerdan kelgan odamga darrov bu yerdagilarning zulm, adolatsizlik qilayotganlari to'g'risida shikoyat qilishga tushadi.

-chi affiksidan tashqari **-kash**, **-dor**, **-do'z** kabi affikslar ham ma'lum sohaga oid kasb-hunar bildiruvchi laqablar yasaladi.

-kash affiksi so'z anglatgan predmetni yurgizuvchi shaxs otini yasaydi.

Chin muhabbat va sadoqat haqida gap ketganda mahallamizdagi kimningdir o'g'li bilan kelini orasidagi janjal sabab bo'lib, choyxonada o'tirgan *Asom quruq*, *Karim indamas*, *Yo'ldosh aravakash* o'zaro bahslashib qolishdi.

Bitta o'zi emas shekilli, aylanay ovsinjon, Abdusamat *traktorchi*, innay keyin annu Nusrat perma, innay keyin Karim *juvozkashning* o'g'li.

-do'z affiksi ham otdan ot yasaydi.

Chol haqoratli nazar bilan menga qaradi va ko'kragiga qotib ketgan barmoqlari bilan urib:

Ko'p yaxshi taniding. Badalmat *kovushdo* 'z burun egasi o'lgan.

-*dor* affiksi negiz anglatgan predmetning egasi shaxs oti yasaydi. Bu affiks qo'shilganidan hosil bo'lgan laqablar Boburning «Boburnoma» asarida uchraydi.

Birxomolini uch bo'lib, bir xissasini men yedim, birini Gadoyi tog'oyi yana birini Abdullo *kitobdor* g'aroyib guzaro kayfiyat qildi: ul martakim namoz shomda beklar yig'ilganda kengashga chiqa olmadim.

Odina kuni oyning yigirma ushbu yurtida Xindolni Moximga berib, xatlar bitib Yusuf Ali *rikobdorni* Qobulga yuborildi.

-*paz* affiksi ham otdan ot yasaydi. Bu qo'shimcha ovqat-taom bildiruvchi so'zlarga qo'shilib, undan anglashilgan taom turini tayyorlovchi shaxs oti yasaydi.

Saydulla asli pismiq odam emasmi, Egamberdi *baliqpaz* bilan xufiyona til topishib, har kecha ko'zaga tushgan o'ljani arzon garovga suvlab turgan ekan.

Laqablar kompozitsiya usulida ham yasaladi. Bunga misol qilib tubandagi namunalarni ko'rsatish mumkin: *oqsoqol*, *qo'rboshi*, *qiziltayoq*, *olako* 'z, *ko'zoynak* kabilalar. Misollar: Mirsaid *oqsoqol* ularning suhbatiga ziyraklik bilan quloq solayotgan bolaga qarab oldida:

-Qaydam...-dedi.

Zokir *qo'rboshi* qizillardan qochib, tog'larda berkinib o'zidan kichikroq qo'rboshilarni oldiga solib quvib kun o'tkazyapti.

Ernazar *olako* 'z uchun ham kechagi kun o'shanday bo'lib, har tarafga jo'natiladigan elchilarning oxirgisini ham jo'natib bo'lib, xondan ruxsat so'radi-da kechqurun Gulzeboni olib shahar tashqarisidagi to'rangilzorda uxlamay tong ottirdi.

Deraza oldida qo'llarini qo'ltig'iga tikib turgan ozg'ingina «*ko'zoynak*» o'zicha nimanidir ming'iray boshladi.

Xulosa qilib aytganda, so'z yasash usuli bilan hosil bo'lgan laqablar asosan kasb-hunarga oid laqab bo'ladi va ko'pchiligi affiksatsiya usuli bilan hosil bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. **Begmatov E. Nomlar va odamlar. – Toshkent: Fan. 1972.**
2. **Jonibekova D. Laqablarning ayrim uslubiy xususiyatlariga doir. O'zbek adabiyotshunosligi va tilshunosligi muammolari. Samarqand. 2010**
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma'lumotlaridan
4. <https://mpradist.ru/uz/chtotakoe-prozvishche-klichka-kakoe-laskovoe-smeshnoe-miloe-prozvishche-bridumat.html>
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Laqab>
6. <https://zapchina.ru/uz/horse/insulting-nicknames-for-guys-by-name-what-is-a-nickname-and-how-to-come-up-with-a-nickname/>
7. <https://02stroy.ru/uz/kozyrki-i-navesy/klassnye-niki-na-angliiskom-dlya-parnei-pseudonimy-dlya-devushek.html>
8. <https://valenteshop.ru/uz/angliiskie-niki-s-perevodom-dlya-parnei-prikolnye-i-krasivye-niki/>
9. <https://dinelli.ru/uz/bolezni/derzkie-niki-dlya-parnei-na-angliiskom-pseudonimy-dlya-devushek-krasivye.html>
10. <https://uz.eferrit.com/taxallus/>